

Лекція 6. Шаблі та самопила

ЧАСТИНА ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Вступ:

На цьому уроці ми поговоримо про ту частину суспільства, яка не розміщувалась чітко у феодальній схемі поділу на шляхту та селян, а саме про козаків. Ми вже згадували про них у попередньому уроці, а тепер час дізнатися, де саме вони мешкали і як діяли. Їх поява у Речі Посполитій пов'язана з Диким Полем. Це був колись родючий регіон, який спустошили татарські набіги. Однак він притягував до себе відважних людей, шукачів пригод та вигоди та охочих до битв із татарами. Аби вистояти, вони об'єднувались у військові спільноти, які стали основою козацьких січей.

Зміст теми:

1. За порогами Дніпра
2. Козацька свобода
3. Козацька слава
4. Плече до плеча - спільна перемога

Повний зміст теми [ТУТ](https://myrazem.net).

Форма роботи:

Після вступної лекції, що буде пояснювати історію козацтва, кожна підтема буде опрацьована за допомогою спеціальної долученої карти праці, яку вчитель буде коментувати під час уроку з використанням матеріалів із сайту <https://myrazem.net>. Під час заняття учні ознайомляться із текстовими джерелами, іконографією, мапами та будуть працювати із завданнями на мапі. Наприкінці вчитель підсумує заняття. Заохочуємо до спільного розв'язання завдань. Карти праці не варто використовувати як засіб оцінювання.

Карти праці є двомовними і їх необхідно друкувати для кожного учня окремо.

Пояснення і підказки до карти.

1. Завдання 1: Орієнтовно треба зазначити терени вздовж Дніпра від Черкас до Запоріжжя та землі на схід від нього. Найважливіше у цьому завданні - пов'язати козаків із річкою як основу їх активностей та "вікно у світ".
2. Завдання 1: насправді кожне з речень могло би бути правдивим - під час козацької ради обговорювались різноманітні питання, але водночас і трактувалась вона як привід до розваг. Однак найбільше пасують відповіді 2, 5, 6 - це головні демократичні риси безпосередньо у виконанні Січової ради.

Завдання 2: Відповіді 1, 3, 4, 6 є найбільш близькими до правди. Обговорюючи реєстр, треба нагадати учням про кількість людей у ньому і що він був постійним предметом суперечок між козаками та Річчю Посполитою. Реєстр збільшувався у випадку воєн, а пізніше - що збільшувало розчарування - зменшувався без огляду на заслуги.

3. Завдання 1: Цитата 1 тут для того, аби збити з пантелику; цитата 2 пов'язується з малюнком 1, на якому треба зазначити об'єднані в чотирикутник вози; цитата 3 поєднується з малюнком 2, на якому треба зазначити малі човни ліворуч, що зненацька атакують велику турецьку галеру.

Завдання 2: необхідно вказати на збіги в записі назв. За можливості звернути увагу, що практично ціле узбережжя Чорного моря знаходилось у межах досяжності малих козацьких чайок, якими вони не боялись кидати виклик тогочасній супердержаві - Османам.

4. Завдання 1: Козаки: 2, 5, 6, Поляки: 1, 4, 8, Османи: 3, 7, 9. Аби зробити лекцію цікавішою, можна порадити учням вирізати малюнки з солдатами і згрупувати їх згідно з мапою, що представляє Хотинську битву.

<https://polona.pl/item/plan-wyprawy-chocimskiej-1621.MTQ0NDI1NTE/0/#info:metadata>

Використовувати графіки можна також для створення пластичних робіт (наприклад колажі, заповнення частин силуетів, яких не вистачає, створення малюнків тла).

Завдання 2: 1 - Турки нападали з лівої сторони мапи (необхідно згадати, що це південний напрям), 2 - три лінії оборони (перша - це висунуті вперед бастіони, зазначені як геометричні багатокутники, друга - це вал, що оточував табір, і третя - фортеця), 3 - фортеця була з тилу оборони (оскільки переживали, що вона не допоможе успішно боронитись від артилерії, вона була лише резервом і місцем нарад), 4 - війська Речі Посполитої знаходились на стороні ріки, що контролювалась османами, власні землі маючи з іншого берега, але все одно не могли почуватися безпечно. Саме тому біля позначеного на річці мосту знаходилось укріплення, що оберігало табір з тієї сторони - і справді, турки перейшли річку та почали загрожувати союзному тилу. Це завдання може бути добрим вступом до розповіді про історію фортифікації - розвиток від замків із високими мурами до сучасних низьких, суворо геометричних бастіонних укріплень.

Основи навчальної програми

Річ Посполита Обох Народів та її сусіди в XVII столітті. Учень:

- XI. 1. розуміє головні причини війн Речі Посполитої з Росією, Швецією та Туреччиною;
- XI. 2. пояснює причини, цілі та наслідки повстання Богдана Хмельницького в Україні;
- XI. 4. розташовує в часі, локалізує та описує найважливіші битви XVII століття;

Леція 6. Шаблі та самопали

ЧАСТИНА ДЛЯ УЧНЯ

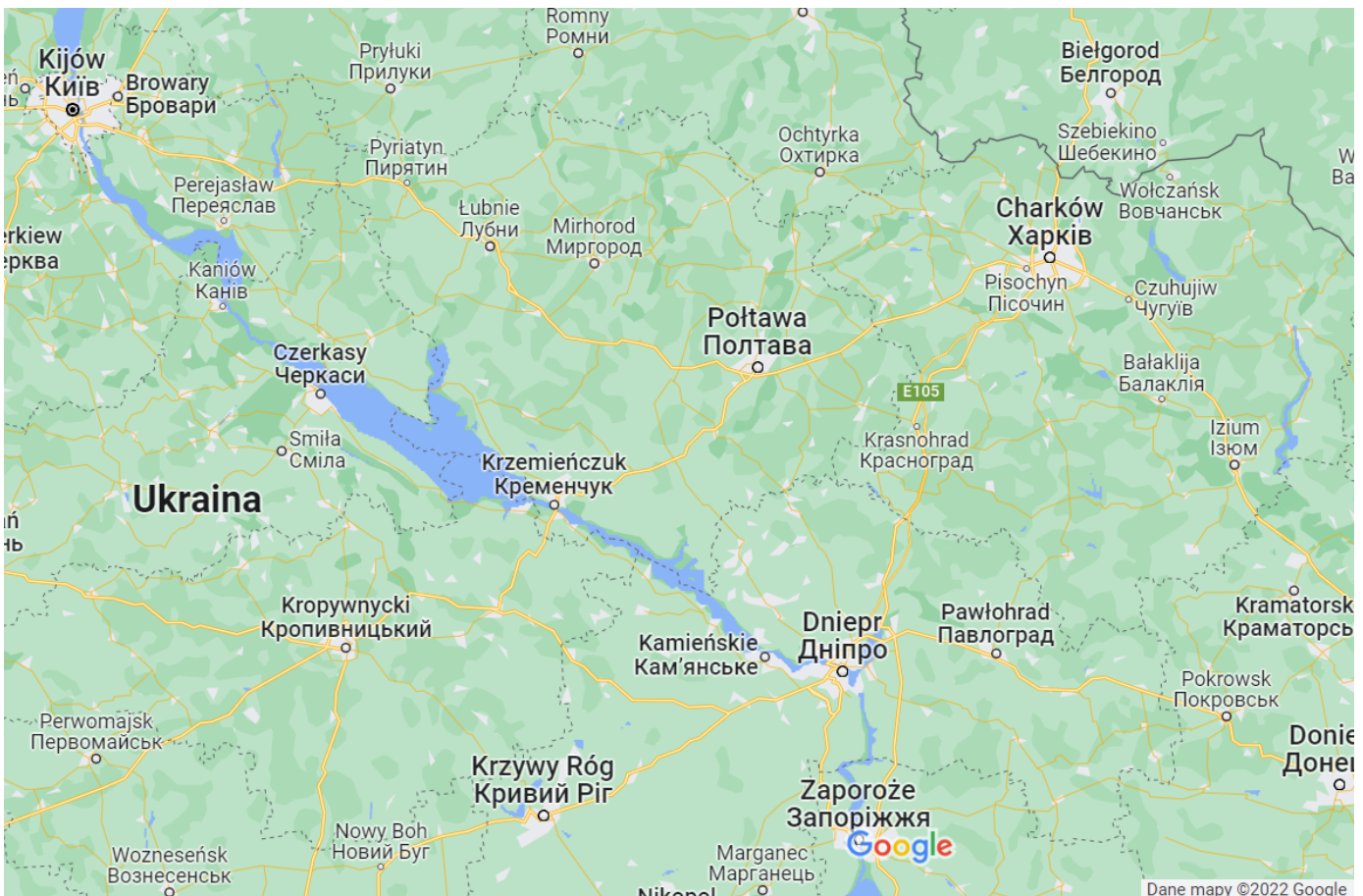
1. За порогами Дніпра.

Козаки мали специфічний уклад життя, що походив з постійної загрози та великої відстані від постійних поселень. Навіть їх назва вказує на це - з турецької це слово означає зухвалу та незалежну людину, або ж з інших мов означає уважного охоронця.

1. Де саме мешкали козаки? Багато інформації на цю тему може надати документ, виданий королем Стефаном Баторієм у 1576 році, в якому він затвердив існуючий стан речей. На підставі його тексту окресли на сучасному фрагменті мапи України територію, яку на твою думку могли заселяти козаки.

„Його Королівська Милість надає Низовим Запорозьким Козакам навечно [...] всі [землі] від цього міста Трахтемирова на Низ вздовж Дніпра до самого Чигирина та степів запорозьких, що доходять до земель чигиринських, з усіма локованими містечками, селами і хуторами, виловом риби в Дніпрі та іншими пожитками, і шир від Дніпра у степ; оскільки ті містечка, села і хутори віддавна знаходились у їх власності [...]”

(Стефан Баторій 20 серпня 1576 р.)

Джерело мапи Google 2022 – фрагмент використовується згідно з „fair use”.

Пороги - це скельні виступи на Дніпрі, що ускладнюють судоходство. Вони знаходяться на південь від Києва. Саме від них походить поняття “Запоріжжя” - територія “за порогами”. Сучасні

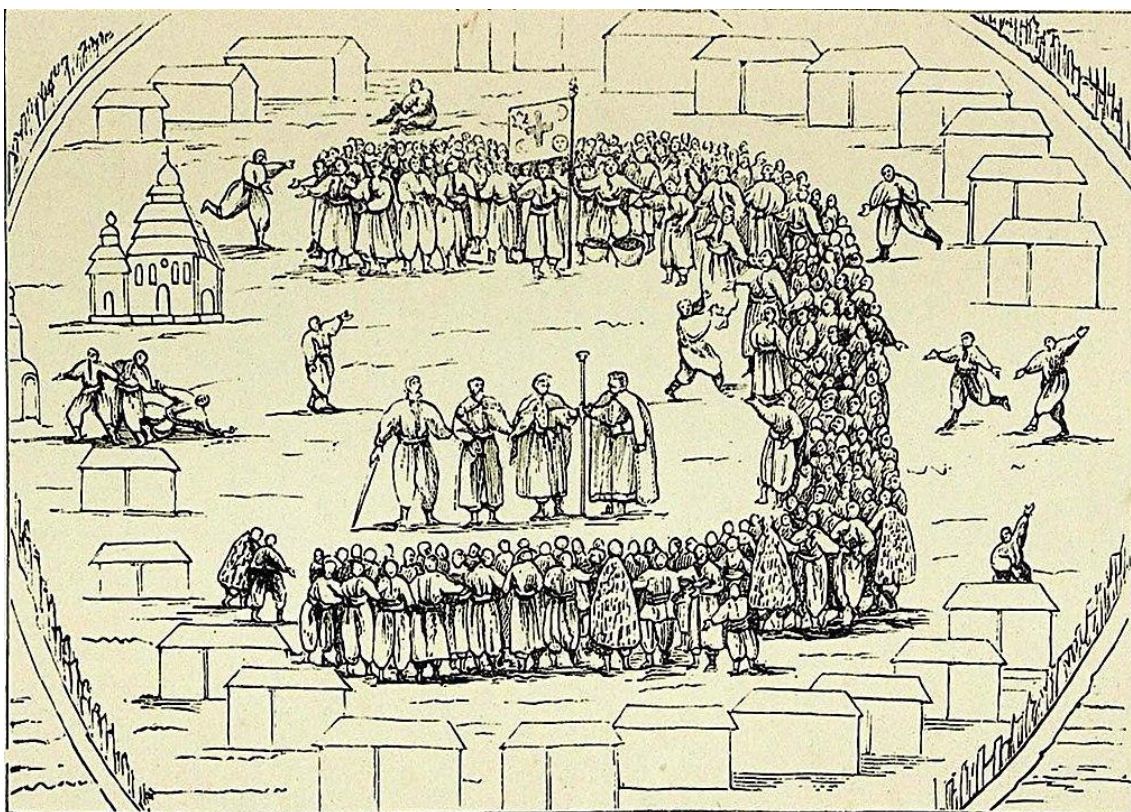
пороги покриті водою внаслідок появи водосховища, а в їх околицях з'явилося сучасне місто Запоріжжя.

2. Козацька свобода.

Важкі умови життя, постійна татарська загроза, існування поза законом Речі Посполитої, суміш людей різних релігій, станів та народностей були важливим викликом для людей, з яких постало козацтво. Не без причини козаки будували мережу укріплених сховищ на островах по Дніпру, в яких почували себе безпечно. Такі місця вони називали Січ. Там же вони ухвалювали найважливіші рішення щодо планів на майбутні походи чи вибори отаманів. Як саме?

1. На малюнку Запорізької Січі відбувається певна сцена, що була дуже характерна для козацького стилю життя. Зазнач, які з речень у таблиці нижче найкраще їй пасують.

ЩО ЗОБРАЖЕНО НА МАЛЮНКУ?	ТАК/НІ
1. Підготовка до військового походу	
2. Збір мешканців Січі, де всі були рівні	
3. Козацька бесіда, поєднана з танцями	
4. Суд над злочинцями	
5. Спільне ухвалення рішень	
6. Сварка і обмін аргументами	
7. Прийняття нових козаків	
8. Вибори нового отамана (військового командира)	

2. Козаки були певною проблемою для Речі Посполитої - вони охороняли від татар частину кордону, але водночас деякі з козаків займалися ще й розбоєм. Аби відділити "бандитів" (у розумінні влади Речі Посполитої) від героїв, було вирішено створити козацький реєстр. Як можна було стати реєстровим козаком і які привілеї надавав цей статус опише фрагмент нижче:

"Оскільки запорозькі козаки вірно і достойно служили нам як у недавньому поході проти Михайла (в Молдові), так і тепер обіцяють служити проти Карла (шведського короля) [...], ті, хто вийде на нашу військову службу, мають підкорятися волі старшого, призначеного гетьманом. Під час його відсутності їх нічим не можна кривдити. [...] якщо хтось із них гине (на війні), їх маєтності мають бути передані їх родині".
"Сеймова конституція 1601 року про Запорозьких козаків - текст осучаснений"

Джерело: <http://litopys.org.ua/coss1/shch05.htm>

Зазнач правильні відповіді:

	ТАК/НІ
1. Нащадки козаків могли успадковувати власність свого батька.	
2. Аби потрапити до реєстру, достатньо було бути воїном.	
3. Служба Речі Посполитій вимагала послуху військовій дисципліні.	
4. Завдяки перебуванню в реєстрі не можна було втратити статус козака.	
5. Перебуваючи в реєстрі козак міг робити що забажає.	
6. До реєстру потрапляли головним чином досвідчені у попередніх війнах солдати.	

Умови, в яких жили козаки, призвели до появи специфічного стилю життя. Він спирався на спільноту, братерство по зброї, відчуття свободи та рівності. В цьому можна простежити велику кількість збігів зі шляхетським етосом. Однак як польська, так і руська шляхта мали проблеми з визнанням козацького побратимства.

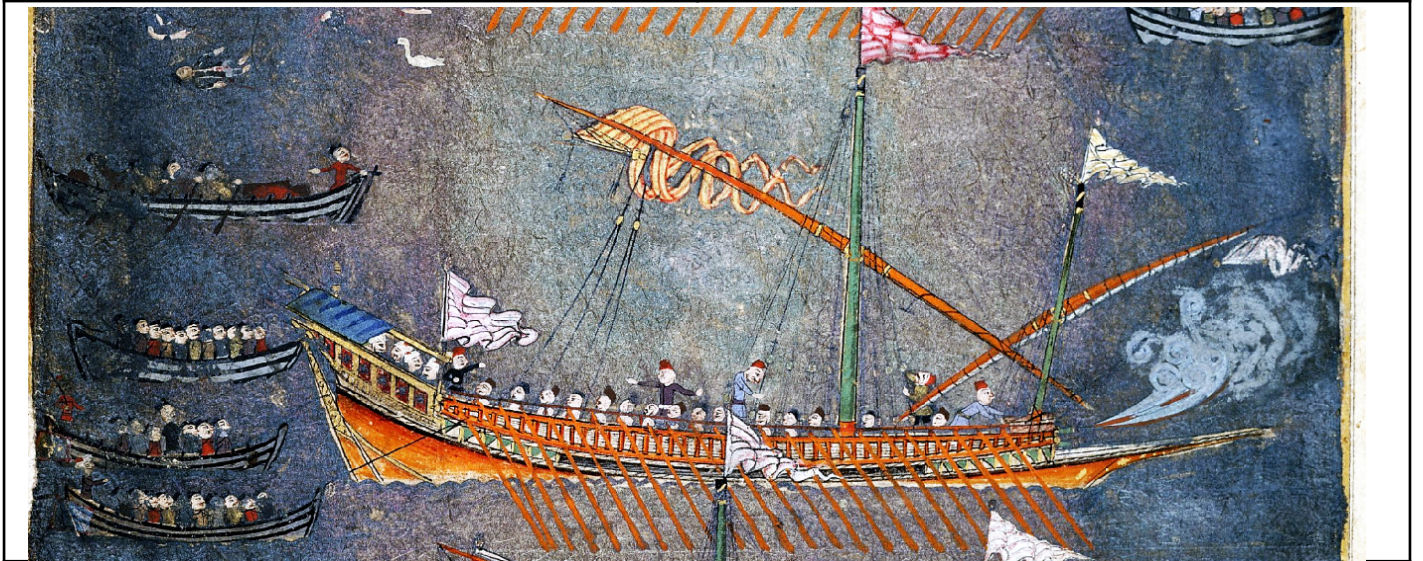
3. Козацька слава

У Речі Посполитій козаків вважали відважними воїнами. Вони або власноруч організовували походи за здобиччю проти татар і турків, або вступали на службу Речі Посполитій. Останніх ще називали реєстровцями. Вони прославились у боях проти шведів та московитів. Так само реєстровці зробили внесок у велику перемогу гетьмана Жолкевського під Клушином у 1610 році та у битвах під Москвою в 1618 р.. Яким чином вони воювали?

1. На малюнках з епохи знаходяться два методи ведення бою, якими найкраще володіли козаки. Їх супроводжують цитати Гійома де Боплана, французького картографа та військового інженера, який мав справу з козаками. Впорядкуй тексти до зображень, а потім познач на малюнках згадані способи бою.

1. "(...) однак вони не є надзвичайно вправними кавалеристами. Згадую собі, а я бачив це на власні очі, як заледве 200 польських кіннотників розгромило 2000 їх найкращих людей. (...) і якби були рівними іншим і в кінному бою, як їх піхотинці, то вважаю, що вони були б непереможними."
2. „Найбільші уміння та навички вони проявляють воюючи в таборі, прикриті возами, оскільки чудово стріляють з рушниць, які є їх основною зброєю, і добре обороняють свої позиції”.
3. „Їх човни (чайки) так близько тримаються одна одної, що майже стикаються веслами. Турки [...] тримають наготові багато галер [...] Але спритніші козаки, [...] раптово нападають на міста, здобувають їх, грабують і палять, а часом навіть вклинюються в глибину територій на миль, а тоді повертаються.”

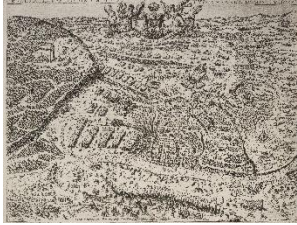

2. Перед тобою - стара мапа Чорного моря (Pontus Euxinus). Червоними стрілками позначено як далеко досягали козаки під час своїх морських рейдів. Знайди цілі їх атак і допиши тогочасні назви до сучасних. Далі познач їх колом і відповідним номером. Далекувато заходили козаки від Дикого Поля, правда?

1. Трапезунд	2. Азов	3. Варна
4. Синоп	5. Каффа	6. Константинополь

Постійні напади козаків, що були для Османської імперії такими ж виснажливими як і татарські напади для Речі Посполитої, спричиняли султанський гнів. Згодом терпіння закінчилось і Османська імперія оголосило війну польському королю.

4. Плече до плеча - спільна перемога

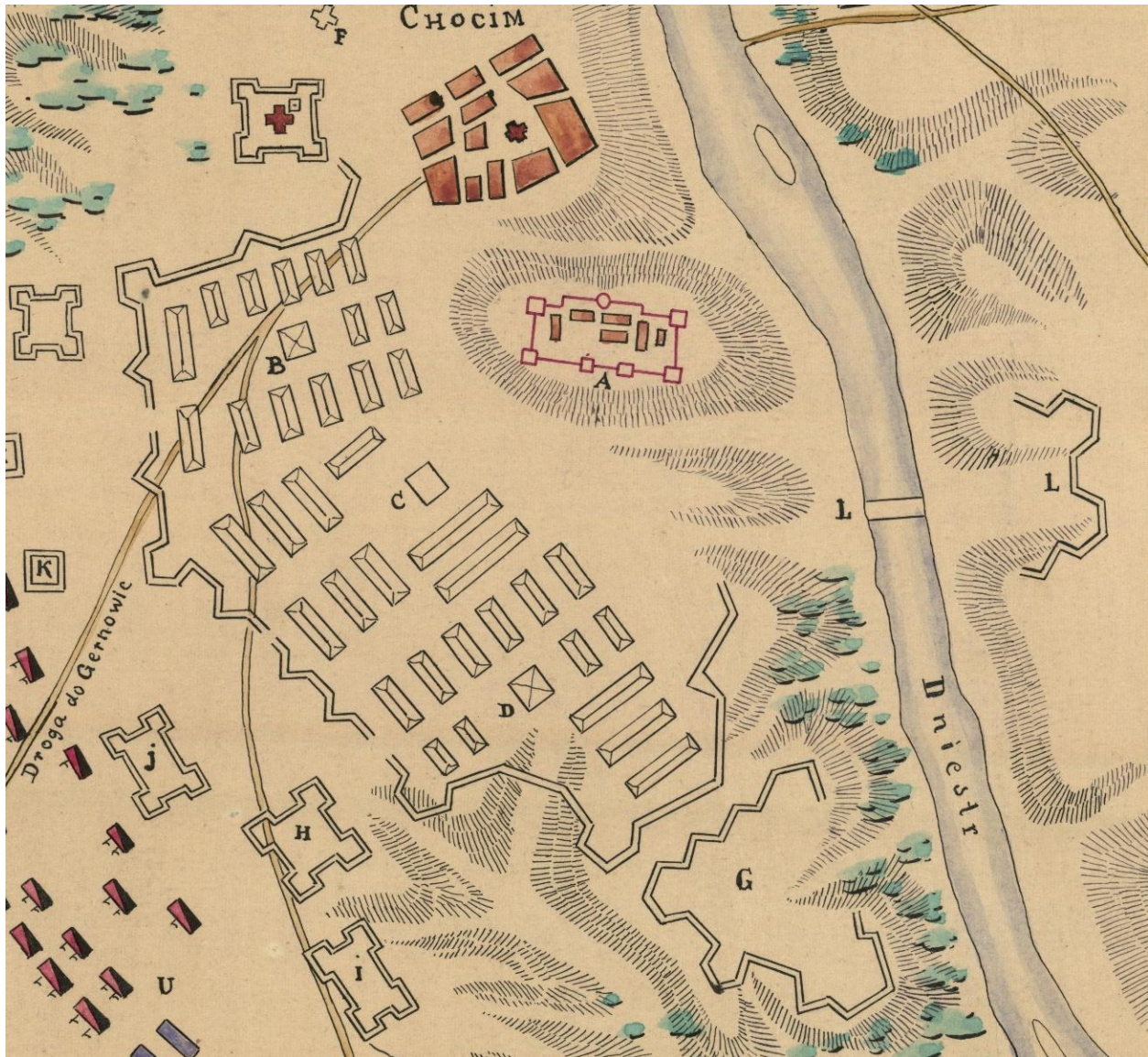
Найвидатнішим прикладом співпраці Речі Посполитої та козаків була Хотинська битва 1621 р. Впродовж близько 40 днів польсько-литовсько-козацькі сили оборонялись від турків свій розташований над Дністром табір. На чолі об'єднаних сил був великий гетьман литовський Ян Кароль Ходкевич та козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний.

1. Збирай людей і рушай під Хотин виступати проти осман! Польсько-литовське військо має 3 підрозділи, стільки ж привів гетьман Конашевич-Сагайдачний. Посеред них є і ворожі загони. Згрупуй їх відповідно у таблиці.

(Автор малюнків: Моніка Сохацька)

1 	2 	3
4 	5 	6
7 	8 	9
КОЗАКИ	ПОЛЯКИ	ОСМАНИ

2. Сьогодні, як і 400 років тому, в Хотині стоїть стара фортеці, що охороняє переправу через Дністер (на мапі з червоним обрисом муру). Однак в межах плану оборони було підготовлено ще міцніші укріплення. Користуючись із фрагменту плану Хотинської битви, спробуй дати відповідь на кілька питань.

1. На початку щось просте: з якої сторони атакували турки?	
2. Скільки ліній укріплень підготували оборонці?	
3. Чи була фортеця головним пунктом опору?	
4. Чи оборонці могли чекати на атаку ворога з іншої сторони річки?	

Річпосполитські війська та козаки стали плече до плече як ніколи ані раніше, ані пізніше. Вони відбили переважаючу чисельно армію турецьку та знешкодили небезпеку з цієї сторони на 50 років. Цей вдалий приклад показав, якими сильним ми можемо бути РАЗОМ.

Козаки під Хотином

Король, козаки і Туреччина

Багато охочих записатися до козацького реєстру

Autorstwo grafik i prawa autorskie:

1. Autorstwa Vasseur de Beauplan - Description de l'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne, Contenuës depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs, façons de vivres et de faire la Guerre. Par le Sieur de Beauplan, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12793762>
2. Dane z Google Maps 2022, wycinek wykorzystany zgodnie z amerykańskim prawem „fair use” – wykorzystanie do celów edukacyjnych, na prawach cytatu, nie służące do generowania zysku.
3. Autorstwa Ilja Riepin - en wiki: „The Reply of the Zaporozhian Cossacks to Sultan of Turkey”, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=139017>
4. Autorstwa Aleksandr Rigelman - Д. И. Яворницкий, Запорожье в остатках старины и преданиях народа: У 2-х ч. — СПб., 1888. — Ч. 2. — С. 168, Рис. 32; <https://www.libr.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=699>, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9810965>
5. Autorstwa Artur Orlionov - former image source [1]; current image source [2], 15 lipca 2010, 18:01:51, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22390528>
6. Bellum inter Polonum et Turcam anno Domini MDCXXI. Polona.pl – Public Domain
7. Autorstwa Nieznany - http://www.magnoliabox.com/art/107003/Sloane_3584_f78v_Turkish_galleys_in_battle_c1636, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=20003694>
8. Autorstwa Piter Van der Aa - De Landschappen der Perceptize en Nogaize Tartares, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33040546>
- 9- 17. Grafiki z gry planszowej „Chocim. Potęga husarii”, wydanej przez Stowarzyszenie Pospolite Ruszenie, autorstwa Moniki Sochackiej.
18. Plan wyprawy chocimskiej 1621. Polona.pl – Public Domain